

BÆREDYGTIGHEDSHISTORIE

■ NILS ARNE SØRENSEN OG LOUISE NYHOLM KALLESTRUP

Der er en solid tradition for at skildre den historiske udvikling de første årtier efter 1945 i den vestlige del af det globale Nord og ikke mindst i Vesteuropa under overskrifter som Guldalderen, Gode Tider eller De Glorværdige Tredive År.¹ Det sker i form af fremstillinger, der koncentrerer sig om, hvordan 1930'ernes kriseår og verdenskrigens menneskelige tab og materielle ødelæggelser blev afløst af genopbygning, vækst og modernisering. Sammen skabte disse "økonomiske mirakler" rammer for velstandsstigning, forbrugersamfundet og udbygning af velfærdsstater. Det var processer, der i mange lande skete inden for rammerne af en høj grad af politisk konsensus, hvor politiske partier vandt valg ved at fortælle vælgerne, at de aldrig havde haft det så godt eller love at gøre gode tider bedre. Man kan imidlertid anlægge et andet perspektiv og se årene efter 1945 som tiden, hvor forbruget af vand og energi på globalt plan eksploderede. Det samme gælder befolkningstallet, især i byerne, og f.eks. også forbruget af kunstgødning, antallet af motorkøretøjer og omfanget af international turisme. I samme periode kunne man også registrere en markant vækst i antallet af udryddede plante- og dyrearter, samtidig med at den registrerede mængde af CO₂ i atmosfæren tog markant til. Alt sammen dele af de oplysninger, som en forskergruppe under ledelse af den amerikanske kemiker og klimaforsker Will Steffen samlede i grafisk form i bogen *Global Change and the Earth System. A Planet under Pressure* (2004), og som siden blev kendt som *The Great Acceleration Graphs*.² Set i dette perspektiv bliver årtierne efter 1945 i stedet perioden, hvor menneskets omgang med naturen fik en sådan karakter, at det begyndte at sætte kloden som sammenhængende system under pres. Det er den dystre baggrund for, at stadig flere forskere fra 2000'erne begyndte at argumentere for, at planeten er gået ind i en ny geologisk periode, antropocæn.³

---

1 Se f.eks. fremstillingen af perioden i Ian Kershaws anbefalelsesværdige syntese over Europas historie i tiden efter 1950, *Roller-Coaster*, London: Penguin 2018. Samme blik og forståelse dominerer i nyklassikere som Eric Hobsbawm: *The Age of Extremes*, London: Michael Joseph, 1994 og Tony Just: *Postwar: A History of Europe Since 1945*, London: Heinemann, 2005.

2 Will Steffen m.fl.: *Global Change and the Earth System. A Planet under Pressure*. Bogen kan læses her: http://www.igbp.net/download/18.56b5e28e137d8d8c09380001694/1376383141875/SpringerIGBPSynthesisSteffenetal2004_web.pdf (07.04.22). Accelerationsgraferne findes i opdateret udgave i Will Steffen m.fl.: "The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration", *Anthropocene Review* 2, no. 1 (April 2015).

3 Antropocæn-begrebet blev lanceret af Paul J. Crutzen og Eugene F. Stoermer i artiklen: "The Anthropocene" i *Global Change Newsletter*, nr. 41, 2000. Begrebet er ingenlunde uan-

Gode Tider eller Den Store Acceleration? Begge tolkninger er indlysende rigtige, men set fra vores ståsted et godt stykke inde i det 21. århundrede fremstår det i vores øjne som en påtrængende opgave at forsøge at sammentænke dem i en historieforståelse, hvor et bæredygtighedsperspektiv har en central plads.

Den centrale præmis for de seneste års bæredygtighedsdiskussioner har været en voksende konsensus om, at den levevis som markedsøkonomi og teknologiske udviklinger har muliggjort, først og fremmest i det globale Nord, udgør en eksistentiel trussel for menneskeheden og for mange af de arter, vi deler jorden med. Den erkendelse kan spores tilbage til årene omkring 1970 med advarsler om "befolkningsbomben" og om "grænser for vækst". De blev hurtigt løftet op på globalt plan i FN-regi, hvor det globale Nords bekymring for miljøødelæggelse stødte sammen med det globale Syds krav om fattigdomsbekæmpelse fra omtrent første færd. Det førte til en kobling mellem udvikling og bæredygtighed, som fik sin nu klassiske definition i Brundtland-rapporten fra 1987: "En bæredygtig udvikling er en udvikling, som opfylder de nuværende behov, uden at bringe fremtidige generationers muligheder for at opfylde deres behov i fare".⁴ Brundtland-rapporten forsøgte at sammentænke miljøbeskyttelse, fattigdomsbekæmpelse og økonomisk vækst og lagde dermed også det spor ud, som siden – f.eks. i FN's verdensmål for bæredygtig udvikling fra 2015 – har set bæredygtighedsbegrebet i tre dimensioner: en miljømæssig, en social og en økonomisk.

Debatter om bæredygtighed har oftest menneskets omgang med naturgrundlaget som omdrejningspunkt. I forlængelse heraf er det mere end nærliggende påpege, at en helt central opgave for historikere må være at indskrive naturen og vores omgang med den som en afgørende del af vores erfaringsrum. I forbindelse hermed må vi også må gentænke og måske reformulere forholdet mellem natur og kultur, mellem tidslighed og rumlighed og mellem det særegne og det almene.

Man kan med nogen ret hævde, at ovenstående opråb slår allerede åbne døre ind. Den voksende miljøbevidsthed fra omkring 1970 satte sig hurtigt faghisto-

---

tastet. Særlig interessant i et historiefagligt perspektiv er problematiseringen af, at begrebet gør menneskeheden som helhed til "the new geological agent", som bl.a. den svenske humangeograf Andreas Malm har fremført. Hans argumentation er knyttet til den afgørende rolle, som brugen af fossil energi har spillet i udviklingen, og som han tørt konstaterer: "A significant chunk of humanity is not party to the fossil economy at all". Pointen er, at det er en ganske beskedent del af menneskeheden, som har (haft) ansvaret for den eksplosive vækst i udledningen af CO₂, og at denne vækst er kausalt forbundet til kapitalismens sejrsgang. Som Malm har opsummeret det: "Ours is the geological epoch not of humanity, but of capital" (se Andreas Malm: "The Anthropocene Myth", *The Jacobin* (2015): <https://www.jacobinmag.com/2015/03/anthropocene-capitalism-climate-change/> (30.04.2022)). De øvrige citater er fra Andreas Malm og Alf Hornberg: "The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative" i *The Anthropocene Review*, 1, 2014, 62-69, doi: 10.1177/2053019613516291).

4 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (læst 01.05.22).

riske spor i form af fremvæksten af et miljøhistorisk felt, der nu står som en vel-etableret del af historievidenskaben med dynamiske spørgehorisonter, stærke tværfaglige inspirationer og en solid akademisk infrastruktur, som det fremgår af Bo Poulsens bidrag. Men trods denne udvikling, der også ses i dansk historieforskning, er der en tydelig tendens til, at feltet er forblevet et fagligt felt for særligt interesserede.

Udgangspunktet for dette temanummer er, at bæredygtighedsbegrebet, som vi her altså primært forstår som begrebets første, miljømæssige dimension, giver mulighed for at bringe det miljøhistoriske felt i spil med klassiske faghistoriske temaer og genrer som nationalhistorie, politiske historie, social historie, økonomisk historie, teknologihistorie og kulturhistorie.

Det er samtidig oplagt, at det er nødvendigt at reflektere over, hvordan dette samspil mest frugtbart kan udspille sig inden for de to dimensioner, som vi typisk forankrer historiske analyser i: den tidsmæssige og den geografiske. Som aktørbegreb dukker bæredygtighed op i sin nuværende hovedbetydning i begyndelsen af 1970'erne (i *Grænser for vækst* fra 1972 tales der om "et bæredygtigt samfund"), men vi kan finde klart formulerede erkendelser af nødvendigheden af at sikre, at produktion er bæredygtig, eller bredere: argumentationer for nødvendigheden af at mennesket levede bæredygtigt i forhold til naturgrundlaget langt tidligere. Historiske eksempler på konsekvenserne af rovdrift på naturgrundlaget peger på samme måde i retning af, at bæredygtighedsproblematikken ikke er noget særskilt senmoderne fænomen. På den anden side er det tydeligt, at vores nutidige bæredygtighedsdebatter er tæt knyttet til forestillinger om menneskehedens og måske også klodens overlevelse. Her er der tale om et nybrud, der – som Rens van Munster og Casper Sylvest bl.a. peger på i deres bidrag – er vokset fra debatterne om atombomben og ind i miljø- og bæredygtighedsdebatterne. På den baggrund er det i forbindelse med periodiseringsovervejelser værd at overveje, om årene efter 1945 ikke med god grund kan bruges som en afgørende skillelinje. Før Hiroshima blev bæredygtighed typisk tænkt inden for rammerne af begreber som balance eller at leve i pagt med naturen (eller omtrent modsat: at skabe et liv, der befandt sig på kanten af, hvad naturgrundlaget tillod – som Camilla Andersens artikel om tilværelsen på kanten mellem Vesterhavet og Limfjorden illustrerer). Det møder man selvfølgelig også efter 1945, men bombens skygger har sjældent været langt væk. Atombomben forandrede omtrent med et slag og uigenkaldeligt vores kollektive forventningshorisont.

Forurening respekterer ikke landegrænser, er et kendt diktum, når der har skullet argumenteres for internationalt samarbejde om miljøpolitik. Det samme gælder effekterne af den forhøjede koncentration af CO₂ i atmosfæren; her er, ved vi alle, tale om et globalt fænomen, der kræver global indsats. På den baggrund kan man sige, at bæredygtighedshistorie er født som global historie. Men det er selvfølgelig kun noget af sandheden, for mennesker har historisk set først og fremmest levet lokalt, og menneskers samspil med naturen er først og frem-

mest foregået lokalt eller i lidt større regional skala. I størstedelen af den periode, som historikere normalt har interesseret sig for, vil et globalt perspektiv derfor især handle om komparationer. Til gengæld bliver det lokale og det globale i stadig stigende grad sammenfiltret, når vi ser på historien fra 1600-tallet og frem. Den fossile energirevolution og den industrielle revolution, den muliggjorde videreudviklingen af, bandt ikke bare lande, men også verdensdele sammen i det, som økonomihistorikere ser som den første globalisering. Men der er tale om processer, der også med fordel kan analyseres inden for rammerne af det moderne bæredygtighedsbegrebs tre dimensioner. Ved siden af miljødimensionen er det iøjnefaldende, hvordan fremvæksten af en global økonomi fik store konsekvenser for den sociale og økonomiske bæredygtighed på steder, der lå meget langt fra fabrikksskorstenene i Midt- og Nordengland. Sammenfiltreringen af det lokale og det globale fremstår som en af de fascinerende røde tråde i artiklen om Klosterhede Plantage, hvor plantagen placeres tydeligt lokalt, men hvor dette lokale rum både indgår i et dansk nationalt rum og i samspil med udviklinger i fremmede verdensdele. På den måde åbner bæredygtighedsperspektiver også for, hvordan historiske analyser vinder ved, at vi kombinerer nær- og langsynede læsninger.

Vi lægger ud med Mogens Rüdigers artikel, der er en plaidoyer for en kulturhistorisk vinkel på bæredygtighed og et bud på, hvad vi kan lære af omstillingen til den fossile kultur – altså en kultur, der bygger på et massivt og voksende forbrug af fossil energi. Artiklen diskuterer den fossile kulturs erobring af hverdagen i det moderne hjem – især fra 1950'erne – og videre hvordan den fossile kultur tog form, og hvorfor den nye livsstil var tiltrækkende.

Den fossile energi står også i centrum af Sissel Bjerrum Fossats bidrag. Artiklen udspringer af det kollektive forskningsprojekt "Bylivets sorte omstilling" og afsøger denne omstillings forbrug og produktion af beklædning i en kronologisk ramme fra industrialiseringens gennembrud og frem, mens den geografiske skala varieres fra det transnationale til det lokale niveau. Tøjet er et uomgængeligt element i omstillingen til et samfund baseret på store mængder fossil energi, og artiklen åbner videre op for undersøgelser indenfor et vidt forgrenet felt med fokus på de kulturhistoriske baggrunde for klimakrisen. Det gøres forsøgsvis ved at kombinere naturvidenskabernes IPAT-ligning med teknologi, forbrugs- og byhistorie.

Industrialiseringen står ofte i centrum i diskussioner om bæredygtighed. I deres bidrag forskyder Rens van Munster og Casper Sylvest imidlertid fokus fra produktionsmidlerne i retning af destruktionsmidlerne og særligt atomvåbenteknologien, der dominerede den kolde krig. Analysen fremhæver teknologiens indirekte og ikke-intenderede politiske effekter. Centralt i denne historie, der i artiklen udfoldes gennem en kombination af nationale, internationale og transnationale perspektiver, står udvikling af viden om planetens grundlæggende dynamikker, der i betydelig grad udsprang af behov skabt af militarisering, og en orientering mod globale fremtider, hvor kritik af atomvåben førte til en gradvis

bevægelse mod et mere "økocentrisk" verdenssyn og en orientering mod fremtiden centreret om planetens skrøbelighed og krav om forsigtighed i menneskets omgang med naturen. Kernevåben har således påvirket miljøhistorien og været med til at forme ideen om bæredygtighed.

Skiftende opfattelser af og syn på naturen har ligeledes formet bæredygtighedsbegrebet. I bidraget om Klosterhede Plantage viser Isager m.fl., hvordan ændringerne i de forskellige typer af skovdrift over årene afspejler forskellige idéer om skovens funktion og bæredygtighed. I dag er Klosterhede Plantage Danmarks tredjestørste naturområde, men ved etableringen i 1870'erne var beplantningen hovedsageligt lynghede og over årene har de forskellige rationaler bag skovdriften forandret og udviklet sig. Området består i dag af såkaldt naturnær skovdrift og er med til at sikre lokalområdets drikke- og grundvandsressourcer, bidrage positivt til landets CO₂-regnskab, opfylde internationale aftaler og mål om biodiversitet og sikring af truede dyrearter.

Daniel Henschens bidrag om Livsreformbevægelsen analyserer et eksempel på idealisering af naturen. Industrialisering og urbanisering havde ført mennesket væk fra dets oprindelse, og det ville på sigt betyde artens undergang. For bevægelsens medlemmer blev bæredygtighed således et eksistentiel spørgsmål for menneskeheden. Bæredygtighed blev her formuleret ved at idealisere begreberne balance og natur. Mennesket måtte genskabe balancen gennem bevægelse, sund kost – vegetarisk naturligvis – masser af frisk luft og natur. Derved kunne skabes et naturligt samfund i balance. I Camilla Andersens bidrag om livet på Limfjordstangen i 1700- og 1800-tallet er det ikke naturens helende kræfter som er omdrejningspunktet. Her er det i stedet menneskets sameksistens med den til tider nådesløse natur, og bæredygtighed kommer derfor til at handle om menneskets overlevelse. Fiskerfamilierne bosiddende på tangen, der i 1825 blev delt i to, levede med naturskabte forhold, som pressede sig mere og mere på, og som udsatte mennesket for konstant belastning. Andersen undersøger i sin artikel de særlige krav til at skabe modstandskraft og fleksibilitet, når en sådan befolkning kontinuerligt måtte håndtere, at de var bosat i et risikopræget og foranderligt kystlandskab.

Som nævnt stræbte Brundtland-kommissionen med sin sammenkædning af miljømæssig, social- og økonomisk bæredygtighed mod at overvinde de dybe kløfter mellem det globale Nord og det globale Syd. På den baggrund er det særligt interessant, hvordan vestlige lande forsøgte at gøre retsstatsprincippet til et selvstændigt verdensmål og dermed tilføje en fjerde dimension i bæredygtighedsbegrebet: menneskerettigheder. Kristine Kjærsgaard analyserer i sit bidrag de vestlige staters strategier og den modstand, de mødte både fra autokrater og det globale Syd. Resultatet blev et kompromis, hvor retsstatsprincippet blev et delmål i stedet for et selvstændigt mål, og det i en noget udvandet form. Det er let at tolke dette kompromis som mere en sejr for autokrater som Rusland end for vestens liberale demokratier. Men Kjærsgaard argumenterer for, at retsstatsprin-

cippet ved at blive integreret i verdensmålene og hermed for alvor koblet til kernebegrebet bæredygtighed, faktisk fik en styrket international status.

Temaet afrundes med Bo Poulsens overblik over hovedtendenser inden for det blomstrende forskningsfelt, som miljøhistorie har udviklet sig til at være i løbet af de sidste årtier. Det er et forskningsfelt, der fra sin fødsel har været præget af en høj grad af tværfaglighed og ikke mindst en tværfaglighed, der krydser grænserne mellem human- og socialvidenskaberne på den ene side og de 'våde' videnskaber på den anden. Poulsens bidrag skriver sig ind i den klassiske genre: forskningsoversigten (eller review-artiklen), som var tilbagevendende indslag i to af de tidsskrifter, som *Temp* i sin tid blev lanceret som arvtager til, nemlig *Den jyske Historiker* og *Nyt fra Historien*. Det er en tradition, vi stolt bærer fremad – især da, når den som her leveres i et format, hvor traditionen perspektiveres ind i fremtiden.

Dette nummer af *Temp* er redigeret af Camilla Andersen, Bo Fritzbøger, Mary Hilson, Nina Toudal Jessen, Louise Nyholm Kallestrup, Line V. Knudsen, Niels Wium Olesen, Bo Poulsen, Louise Skyggebjerg og Nils Arne Sørensen.